

az archaikus jog - a *pontifexek*

Pontifices – papi testület

- a világi jog hivatásos ismerői voltak
- a szakrális normák betartásának felügyelete volt a feladatuk
- emellett a világi jog emlékezetben tartása, **értelmezése** is
(a *magistratusok* tanácsadói voltak)
- szigorú formalizmus (*carmina*)
- **responsa**ok magánszemélyeknek is
 - jogi ügylet helyes formája
 - jogi aktus érvényességének vizsgálata
- *libri pontificales* - titkos tudomány!!
decreta
responsa

a pontifexi interpretatio

INTERPRETATIO (jogértelmezés): logikai művelet

- a konkrét helyzet (**történeti tényállás**) alárendelése
- egy absztrakt jogszabálynak (**törvényi tényállás**)

nyelvtani értelmezés

rendszerintani értelmezés

logikai értelmezés

történeti értelmezés

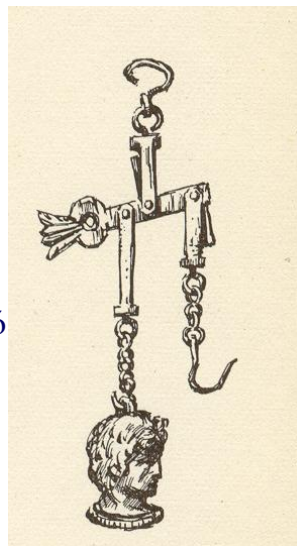
Analógia legis (törvényanalógia) = a jogszabályt olyan **tényállás**ra alkalmazzuk, amely nem valósítja meg a jogszabály törvényi tényállási előfeltételeit, de ahhoz lényegesen (jogi lényeg - *eadem ratio*) hasonló.

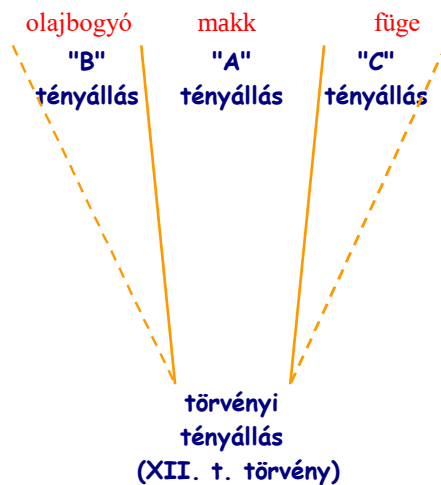
Tkp. új szabály létrehozása: IV. 2b; Gaius 1.132.

Analógia iuris (joganalógia) = nincs hasonló eset sem, a jogrend bizonyos vezérgondolatai alapján dönt a jogalkalmazó: jóhiszeműség, méltányosság, stb. alapján

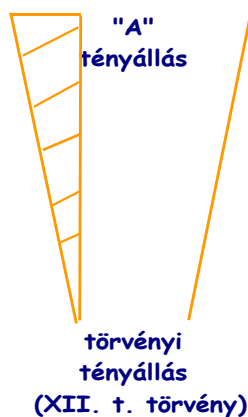
a nyelvtani interpretatio eredménye

1. **Megállapító értelmezés** = a törvényi tényállás megfelelően lefedi a történeti tényállást, a szabály minden további nélkül alkalmazható.
2. **Kiterjesztő értelmezés** = meglévő szabály elveinek alkalmazása újabb szabályozandó helyzetre (a szabály nyelvtani értelme szerint eredetileg oda nem tartozó esetre) - VII.10; VI.8.
3. **Megszorító értelmezés** = az eset a nyelvtani értelmezés szerint az adott szabály alá tartozna, de kiveszik onnan, valamilyen indokkal - IV.2b = Gaius 1, 132a; X.8.

Kiterjesztő értelmezés

„A XII t.t. biztosítja, hogy a más telkére áthulló makkot össze szabad szedni.”

Megszorító értelmezés

„Aranyat se temessenek vele. De akinek fogai arannyal vannak kapcsolva, ha azt vele elégetik, vagy eltemetik, az nem törvényt sértő.”

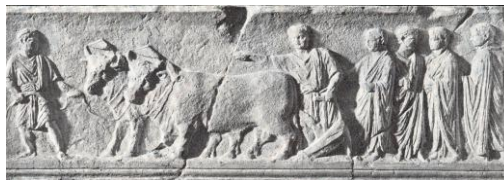
analogia legis

A kiterjesztő értelmezéstől megkülönböztetendő az *analogia legis* (törvényanalógia)

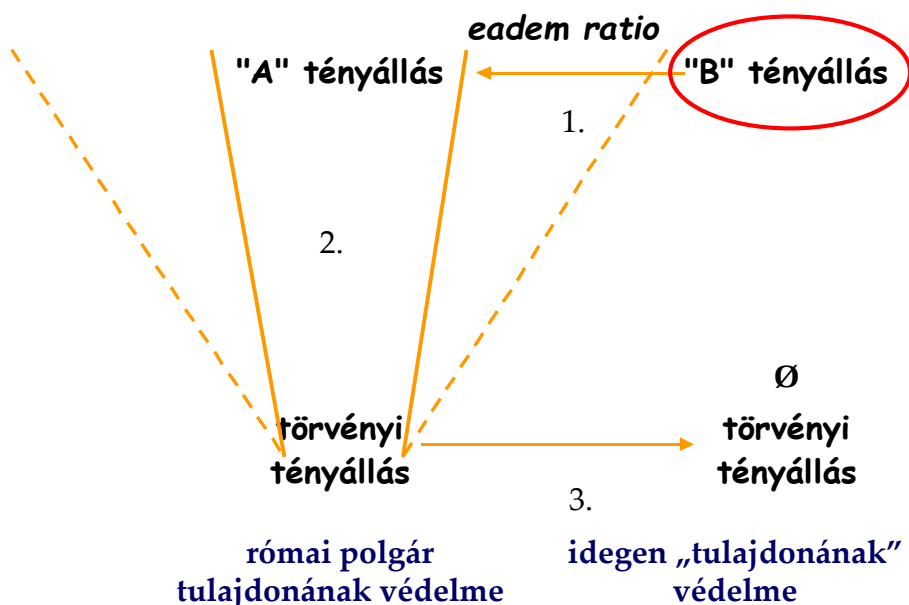
Alapelve: a megoldatlan eseteket (**joghézag**) hasonló ESETEK-RE vonatkozó jogszabályok figyelembevételével kell megoldani.

Három feltétele van az *analogia legis* alkalmazásának:

- a vizsgált esetre egyáltalán **ne legyen jogszabály** (joghézag);
- a vizsgált ESET és egy már szabályozott ESET **legalább egy** lényeges **elemében** valamilyen közösséget mutasson fel;
- a közös elemnek a törvényi tényállás **lényeges elemét** kell érintenie, amiben a jogalkotó állásfoglalásának lényege (*ratio*) fogalmazódik meg = *eadem ratio*

analogia legis - joghézag esetén

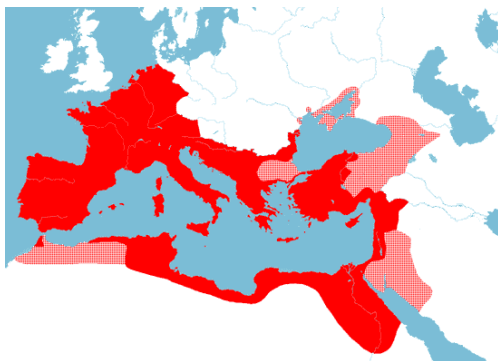
kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

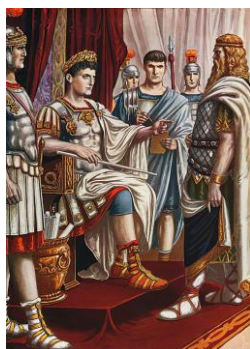
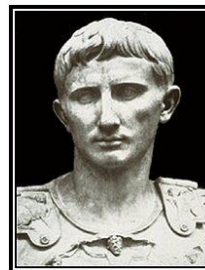
a principatus

- A köztársasági államszervezeti hagyományok bizonyos felélesztése, illetve megtartása mellett is a *principatus* egy **új hatalmi rendszert** jelentett, melyre két hatalmi szerv nyomta rá a bélyegét: a *princeps* és a *Senatus* kettős hatalma (*diarchia*);
- Annak ellenére, hogy a *Senatus* politikai szerepének és korábbi hatáskörének egy részét átmentette, a *princeps* játszott **domináns szerepet** az államszervezetben;
- A *praetura* kivételével a köztársasági tisztségek fokozatos kiüresedtek, és feladatkörük átkerült a **császár által kinevezett hivatalnokokhoz**, amelyek egy bizonyult, de a Birodalom igazgatására **ALKALMASABB** rendszert képeztek;
- A népgyűlések politikai szerepe megszűnt; későbbi teljes eltűnésük egy **abszolutisztikus berendezkedést** tükrözött, amelyben azonban – a legjelentősebb uralkodók alatt – az egész szabad társadalom érdekeit is figyelembe vették.

Kr. u. 9.

Kr.u. 116.

a princeps

Augustus monarchikus szándéka elsősorban

- a tisztségek halmozásában,
- utódlási politikájában, valamint
- a személyét körülvevő külsőségekben mutatkozott meg.

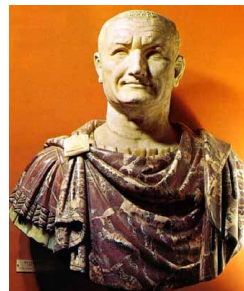
I. Olyan köztársasági hatalmi jogkörökkel ruházták fel, amelyek mindegyike – egyenként vizsgálva – **a köztársasági törvények keretein belül maradt**, amelyeknek egy személyben, a *princeps* személyében való egyesülése azonban egyértelműen az EGYEDURALMAT jelentette.

Kr. e. 23 nyarán állandóra felruházták az *imperium proconsulare*val és a *tribunicia potestas*sal.

- Előbbi a **hadsereg és azon provinciák feletti** uralmat jelentette, amelyekben *legiók* állomásoztak, vagyis szinte az egész Birodalomra kiterjedt **legfőbb katonai parancsnoki jogköre**. Ebben a tekintetben Augustus egy **katonai monarchia** feje lett. Ugyanakkor ellátta a **legfőbb bíró** feladatait is.
- A *tribunusi* hatalom a sérthetetlenség (*sacrosanctitas*) és a Róma városa feletti hatalom szempontjából is fontos volt. Ezen hatalom révén a *princeps* megkapta a **közelet feletti teljes ellenőrzés** lehetőségét, hiszen a *tribunusi intercessio* gyakorlásával az összes *magistratusok* és a *Senatus* ellen is felléphetett.

a princeps (2)

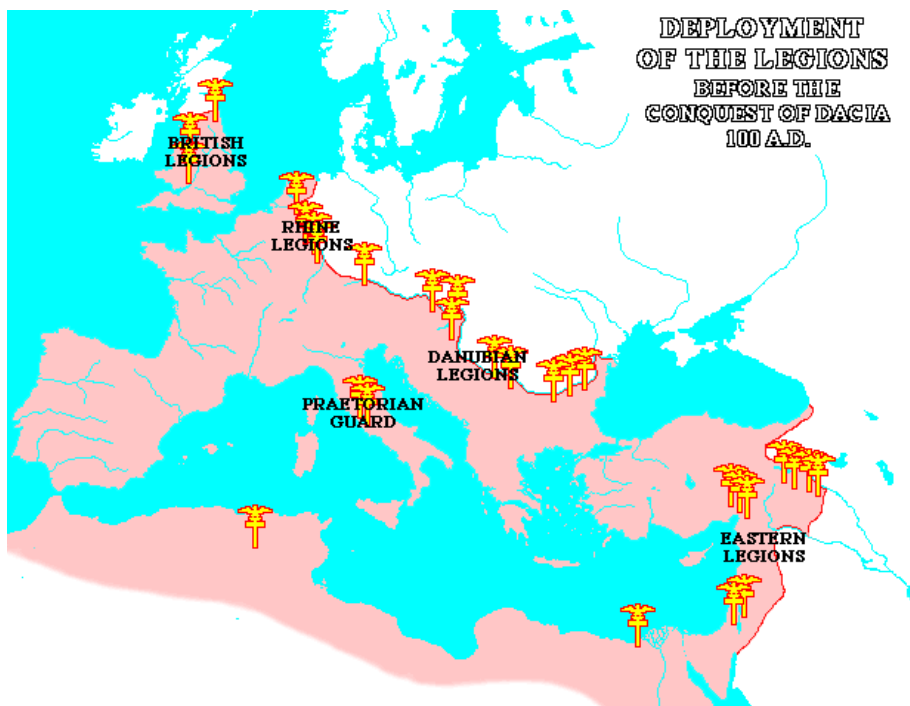
- Augustus utódai uralkodásuk elején a *Senatus* által hozott *senatusconsultum* révén **ugyanezen jogokat** kapták meg.
- A Kr.u. 1. század végén a *lex de imperio Vespasiani* továbbá olyan előírást is tartalmazott, mely szerint a császár mindent megtehetett, amit az állam érdeke (*ex usu rei publicae*) megkövetelt.
- Az állami szuverenitás letéteményeseként és törvényhozóként a császár nem volt kötve a törvényekhez („*princeps legibus solutus*”).
- Erkölcsi kötelessége volt azonban a jogszabályok és szokások betartása, ellenkező esetben összeesküvésekkel kellett számolnia.

- II. A második egyeduralmi elem az **utódlási politika** volt. A *princeps*hez legközelebb álló férfi rokon tarthatott igényt a trónra (örökbefogadások, hatalmi szóra létrejött házasságok segítettek a rendszert). A *princeps*i cím **öröklődését** a kortársak magától értetődőnek találták.
- A császári családon kívülről jövő trónkövetelők a Severusokig (Kr.u. 2. sz. vége) mindig elbuktak.

a princeps és a hadsereg

- A *princeps* hatalmának legbiztosabb bázisát a *legiók* képezték.
 - a császár volt a hadsereg főparancsnoka,
 - elrendelte a sorozást,
 - kivetette és beszédette a katonák zsoldjának fedezésére szolgáló adókat,
 - döntött a háború és béke kérdésében és
 - szerződéseket kötött idegen államokkal.
- A *patronus* és *cliens* bizalmi kapcsolata jellemezte a *princeps* és a hadsereg kapcsolatát.
- A hadseregnek a *principatus* korában egyre nagyobb szerepe lett a következő *princeps* kiválasztásában, *imperatorrá* való kikiáltásában.
Dinasztiaváltások esetén csak a **seregek közötti belháborúk** dönthettek a hatalomról.

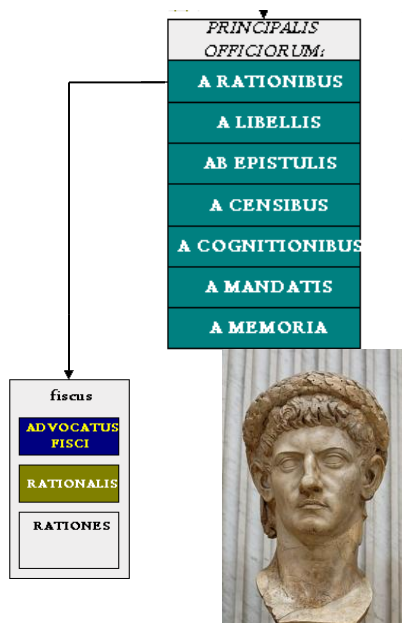

kormányzás

- A császár **rendeletek** útján kormányzott, amelyek **pecséttel ellátott levél** formájában jutottak el az érintettekhez. Sok esetben a jogi problémáikkal a császárt megkeresők, magán személyek vagy hivatalnokok kérelmeire adott válaszról volt szó (**rescripta**). Jogi tanácsokat is a császár tekintélyénél (*ex auctoritate principis*) fogva osztogattak ebben a korban.
- A császár a döntéseket egy **tanács** (*consilium*) meghallgatásával hozta. A császári tanácsadó szerv Hadrianus (Kr.u. 117-138) óta **állandó szervnek** volt tekinthető. A tanács és a császár kapcsolatának egyik legfontosabb jellegzetessége a **formalitások teljes kizárása** volt.

udvari igazgatás

- Claudius (Kr.u. 41-54) korában megjelent egy viszonylag állandó **udvari igazgatási szervezet**, amely a *princeps* munkáját volt hivatott megkönnyíteni.
- A hellenisztikus példákat követő szervezetben több *procurator* bízta meg a különböző igazgatási feladatok ellátásával:
 - a *procurator a libellis* a beadványok feldolgozásával foglalkozott,
 - a *procurator ab epistulis* a kancellária vezetését látta el,
 - a *procurator a rationibus* a császári pénzügyeket felügyelte,
 - a *procurator a studiis* szakmailag igényes feladatokat oldott meg,
 - a *procurator a cognitionibus* a jogi kérdések megoldásáért felelt,
 - a *procurator a memoria* a levéltárat kezelte stb.

a Senatus

- alkalmas eszköz volt egy **új vezető elit** hatalmának alábástyázására
 - a *princeps* saját ellenőrzése alá helyezte, vagyis gyengítette hatáskörét
 - de a *Senatus* fokozatosan átvette azokat a jogosítványokat, amelyekkel korábban a **népgyűlések** rendelkeztek
 - Tiberius óta a *magistratus*okat tulajdonképpen a *Senatus* választotta a *comitiák* helyett
 - a **törvényhozási jogosítványokat** is a *Senatus* örökölte meg, s ezt a császár jóváhagyása mellett gyakorolta.
- Hatalmi köre:
- a *senatori provinciák* kormányzásának megszervezése;
 - azokba *magistratus*ok jelölése és kinevezése;
 - a *senatusconsultum*ok kibocsátása, amelyen keresztül törvényhozási feladatait gyakorolta a testület. (A *senatusconsultum*ok ettől kezdve általános, mindenki számára kötelező jogi normává váltak!!)
 - bíráskodás a *senatori* rangúak büntető ügyeiben;
 - beleegyezése törvényesítette a katonai csapatok által kikiáltott *princeps* trónra léptét.

a hivatalnokrendszer

professzionális, bürokratikus közigazgatás

Senatori hivatalnoki karrier

(köztársasági tradíciók)

valamennyi
köztársaságkori
magistratura fennmaradt
(kivéve *censor*)

Lovagi hivatalnoki karrier

(birodalmi léptékű bürokrácia)

a *princeps* kinevezése alapján
szigorú hierarchiába szervezve

praefectusok:

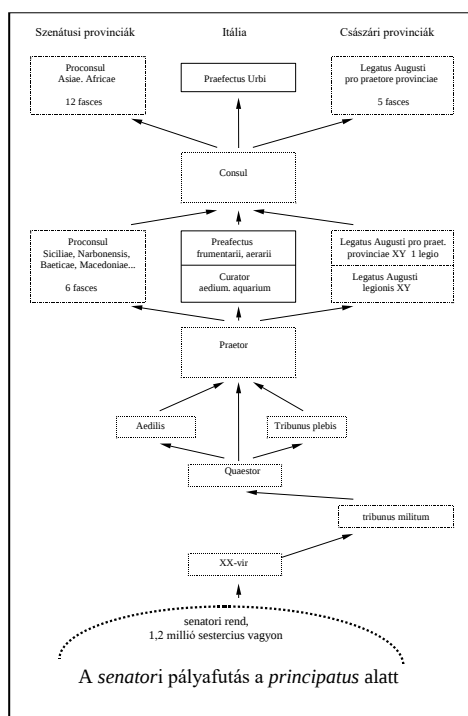
praefectus urbi

praefectus annonae

praefectus vigilum

praefectus praetorio

átfedések lehetségesek a két modell
között - cikk-cakk lefutású
életpályák

comitia

- jelentőségük fokozatos csökkent
- ennek oka: már a késő köztársaság korában sem voltak az egész *populus Romanus* akaratának kifejezésére alkalmas fórumok
(a szavazásokon csak a római alsóbb néprétegek vehettek részt, mivel a római polgárok más rétegei **távol éltek** a Várostól, és így nem gyakorolhatták ezen jogukat.)
- a népgyűlések jogosítványai a *principatus* alatt szinte teljesen megszűntek, kivéve azokat a **puszta látszat lehetőségeket**, melyek alkalmasak voltak a köztársaság-pártiak és a *senátorok* törekvéseinek megfékezésére
- a *comitiák* törvényhozó szerepe – néhány Augustus által megszavaztatott törvény után – szinte teljesen háttérbe szorult
- a *magistratusok* választásában betöltött szerepüket egy Tiberius alatt bekövetkezett reform tette szinte semmivé
(Tiberius újítása szerint a népgyűlés feladata annyi maradt, hogy **jóváhagyja** a *princeps* és a *Senatus* által előterjesztett listát a következő év tisztviselőiről)

A népgyűlések tehát elvesztették politika-formáló szerepüket

a *principatus* értékelése

- az ókor legjobban igazgatott és legtartósabb **területi állama** volt
- a történelem egyik legstabilabb állami berendezkedése
- az etnikai ellentéteket a városok önkormányzati lehetőségei és a **vallási tolerancia** szinte teljesen kikapcsolta
- a **nem latinok** bevonása a hadseregbe és az igazgatásba növelte azok római öntudatát, a rómaiság és a civilizáltság egymással rokon fogalmakká váltak (**romanizáció**)

constitutio Antoniniana – Kr. u. 212.

- a társadalmi ellentétek is lecsendesedtek, a Birodalomban sokáig béke, a **Pax Augusta** uralkodott
- egyetemes „**jóléti állam**”-ként is értéklik, amely hasonlatos lehetett a felvilágosult abszolutizmus berendezkedéséhez

a principatus válsága

A Kr. u. 3. század második felében a Római Birodalom talán legnagyobb válságát élte át, amelyet külső és belső háborúk jellemeztek.

Csakúgy, mint az augustusi *principatus* esetén csak egy új államforma adhatott választ erre a súlyos válságra.

- A Diocletianus trónralépését megelőző 50 évben 70 császár és császárelőd küzdött a hatalomért.
- Ugyanakkor a külső támadások sem kímélték a Birodalmat, de ennek ellenére megtudta őrizni területi egységét, hozzávetőleg az Augustus által létrehozott határok között.

az abszolút monarchia állama

A kései császárkor állami berendezkedésének jelölésére leginkább a *dominatus* szó terjedt el, amely nem jelent mást, mint a Diocletianus (284-305) és a Constatinus (306-337) által megújított *Imperium Romanumot*.

a dominatus

A legfontosabb változások, amelyek ehhez a korszakhoz és államformához köthetők, vázlatosan a következők voltak:

- a kormányzati szervek elköltöztetése Rómából;
- a *Senatus* szerepének igen nagy mértékű csökkenése, szinte teljes kikapcsolása;
- területileg tagolt, **többes császárság** jött létre, amelyben rendkívül nagy szerepet kaptak a ceremóniális formaságok;
- rendkívül bonyolult bürokrácia léte, amelynek legfontosabb sajátossága **a polgári- és katonai hatalom elválasztása** volt;
- a provinciák (köztük Itália) kisebbé válása, számuk emelkedése és belső szervezetük egységessé válása;
- a germán eredetű népelemek jelentőségének megnövekedése az állami életben;
- a **kereszténység** államvallássá válása és mindent, az állami életet is átható jellege (Kr. u. 380 után).

a dominus

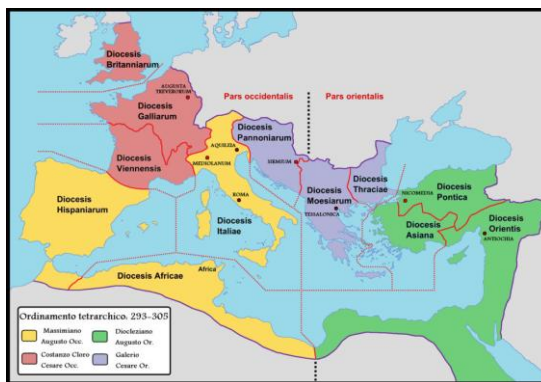
A császári hatalom bizonyos korlátozását jelentette az, hogy az uralkodói hatalom **több személy között** oszlott meg.

- (A 3. század nehézségei bizonyították, hogy **egy uralkodó már nem elég** a feladatok, különösen a **katonai feladatok** megoldásához. A veszélyeztetett területek egyre inkább megkívánták a császár közelségét.)
- Diocletianus sajátos megoldásként a **tetrarchia** (négyes uralom) rendszerét vezette be, mely szerint maga mellé egy másik főcsászárt (**augustus**) állított és mindkettőjüknek alá rendelt egy-egy alcsászárt (**caesar**), és felosztotta maguk között a Birodalmat.
 - A megkapott terület minden tekintetben az adott részuralkodó gondjára volt bízva.

a dominus (2)

- Constantinus bár megszüntette a *tetrarchia* rendszerét, de ő is alcsászárrá tette felnőtt fiait, és a **TÁRSURALMI RENDSZER** – kisebb megszakításokkal – a Birodalom nyugati fele államiságának megszűntéig (Kr.u. 476) fennmaradt.
- A keleti és nyugati részek felett Kr.u. 395 után **önálló társcsászárok** uralkodtak, akik egy egységes császári hatalom letéteményeseinek érezték magukat: elméletben egy *Imperium* létezett, de különböző székhelyekkel.

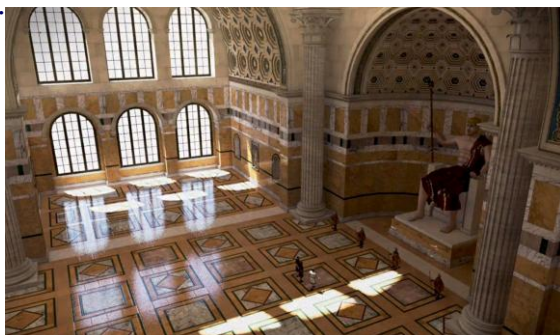

igazgatás

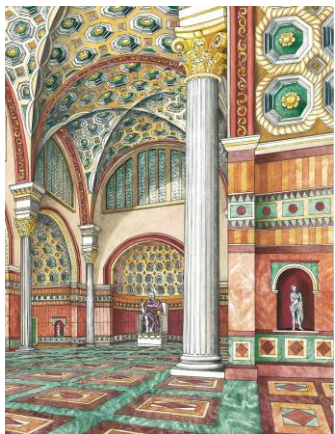
A korábbi hagyományokat felerősítve Diocletianus óta – annak ellenére, hogy a katonai és polgári igazgatás elkülönült egymástól – minden állami tisztség kimondottan **katonai feladatként** fogalmazódott meg a tisztségviselők számára.

A katonai fegyelem kiterjedt az udvari (*militia palatina*) és polgári igazgatásra (*militia officialis*) is.

A tényleges katonai igazgatást ekkortól *militia armatának* nevezték.

a császári udvar – *militia palatina*

A császári udvar legfontosabb szerve a **császár tanácsa** volt. Szemben a *principatus* korának uralkodóival ugyanis az abszolút császárok egy **állandó tanácsadó testülettel** vették körül magukat (*consilium, sacrum consistorium*), amely **főállású tanácsadókból** és a **legfelsőbb közigazgatási tisztségviselőkből** tevődött össze.

A császárhoz címzett beadványokat ez a tanács tárgyalta meg, és döntéseit levélformában hozta az érdekelték tudomására. Az ilyen (ügy)levelek **törvényerővel** bírtak és az egész Birodalomban (adott esetben a másik birodalom-félben is) követni kellett rendelkezéseiket.

A kései korban a tanácsban az egyik birodalmi *praefectus* (Keleten), illetve az egyik hadvezér (Nyugaton) szava vált döntővé.

az új birodalmi központ

a császári udvar (2)

Az udvarban működő, de az egész Birodalom igazgatására nagy hatással lévő tisztségviselők, az **udvari igazgatás vezetői** a következők voltak:

1. **Magister officiorum.** Az udvari közigazgatás feje, későbbi fogalommal kancellárnak, vagy „miniszterelnöknek” nevezhetnénk. Feladata volt a négy részlegre osztott **császári hivatal vezetése**, amely a császár levelezését, ügyei vitelét intézte. Ő tárgyalta a külföldi követekkel, felügyelte az állami textil- és fegyvergyárakat, az államrendőrséget és béke idején a császári testőrséget.
2. **Quaestor sacri palatii.** A császári **rendeletek megfogalmazásáért** felelős személy volt, aki a keleti birodalom-félben az „igazságügy-miniszter” szerepét töltötte be.
3. **Comes sacrarum largitionum** és **comes rerum privatarum:** két pénzügy-miniszter, melyek közül az első az állami kincstár vezetője volt, míg a másik a császári magánkincstár, illetve a rendkívül kiterjedt magánvagyon kezeléséért volt felelős.
4. **Praepositus sacri cubiculi.** A császári kamarás, aki a legközelebb állt a császár személyéhez. Az uralkodóra nagy befolyással bíró tisztséget általában herélték töltötték be.

a birodalmi közigazgatás – *militia officialis*

Az udvarban, a császár közvetlen közelében élő igazgatási személyzet **mellett** meg kell különböztetnünk a **birodalmi közigazgatást**.

Ennek élén a négy **praefectus praetorio** állt. Ezek már nem a császári gárda parancsnokai – mivel a gárdát Constantinus Kr.u. 312-ben feloszlatta –, hanem a **polgári közigazgatás** legfontosabb vezetői voltak.

1. Az *Imperium Romanum* négy **PRAEFECTURÁ**ra volt osztva, két-két birodalmi *praefectussal* a két Birodalomrészben. Ezek, mint a **császár képviselői** az alájuk rendelt területek **teljes polgári közigazgatásáért** felelősek voltak: a jogszolgáltatás, az építkezések, a közlekedés, a posta, az árak ellenőrzése, a katonaaállítás és a hadseregek ellátása, valamint az adószedés, mind az ő feladatkörükbe tartozott. Már a *principatus* alatt (Kr. u. 200-tól) szokás szerint a **legnevesebb jogtudók** közül kerültek ki a *praefecti praetorio*, akik a *dominatus* alatt is nagyban hozzájárultak a **jogfejlődés irányításához**.

a birodalmi közigazgatás (2)

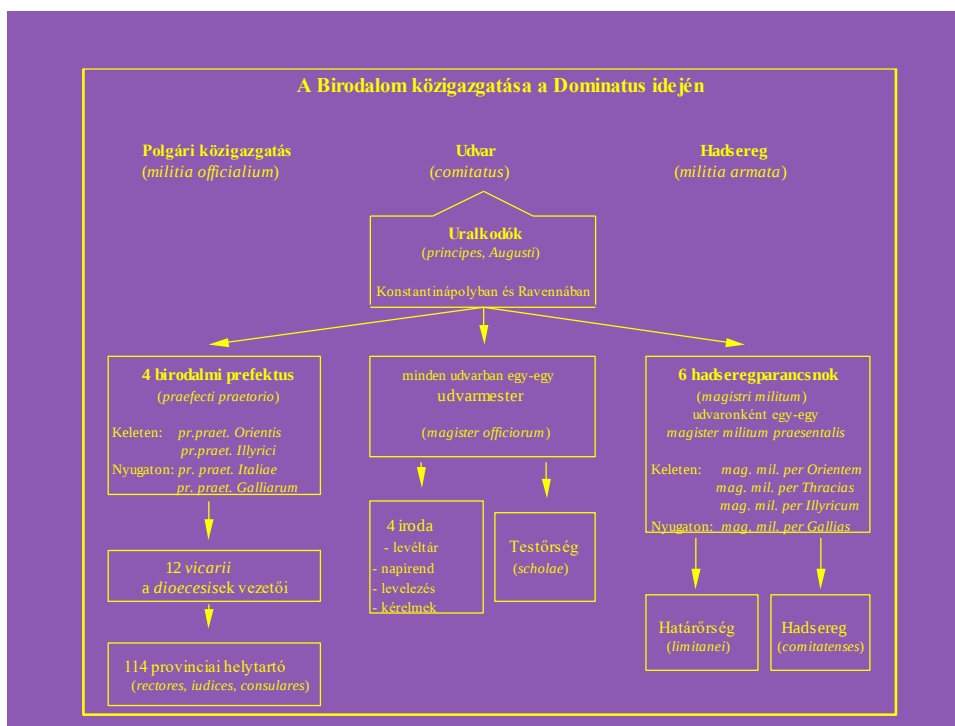
2. A négy *praefectura* alegységeit a **KERÜLETEK** (*dioecesis*) képezték, melynek élén *alpraefectusok* (*vicarii praefectorum praetorio*) álltak.
 3. Egy-egy kerület pedig **PROVINCIA**kra oszlott, melyek száma Diocletianus óta körülbelül **száz körül** mozgott.
- Egyes provinciák (Itália, Egyiptom) kivételes helyzete megszűnt, eltűnt a császári és *senatusi provinciák* közötti megkülönböztetés, ami **a területi igazgatás egységessé** válását szolgálta.
- A *provincia* helytartóját a *praefectus* javaslatára a császár nevezte ki. A helytartó, aki csak a *praefectus*on keresztül tartott kapcsolatot a császárral, – eltérően a *principatus*kori gyakorlattól – **nem rendelkezett katonai hatalommal**.

a *dominatus* területi szerveződése

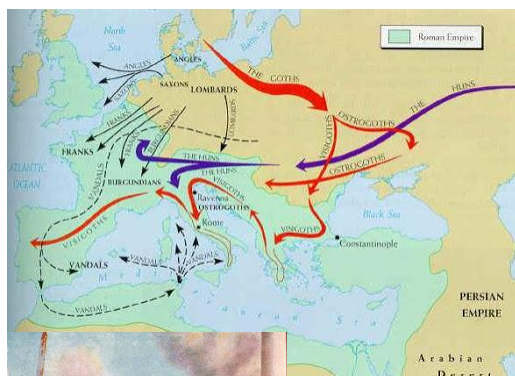
Praefectura - dioecesis - provincia

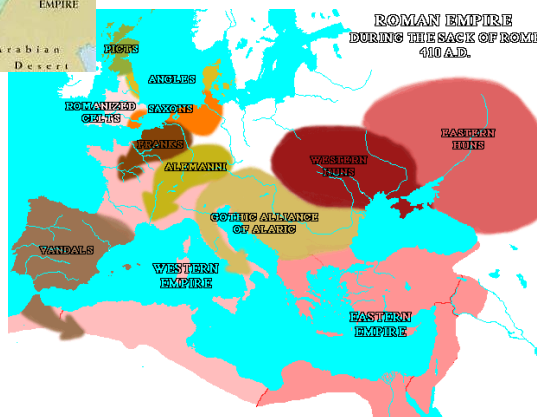
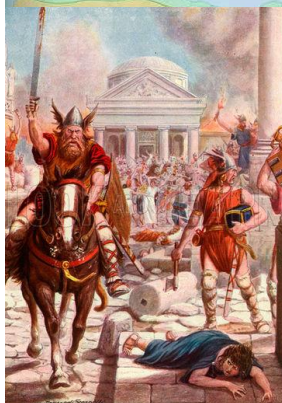
a birodalom végnapjai

- Kr.u. 395: Bekövetkezett a **Római Birodalom kettészakadása** az eltérő gazdasági és politikai fejlődés és az eltérő külső környezeti tényezők miatt.
- Kr. u. 476: Felbomlott a Római Birodalom nyugati része és különböző germán királyságok jelentek meg területén. Ezek a **barbár államalakulatok** a maguk által alkotott *Leges Romanae Barbarorum* gyűjtőnévvel illetett jogkönyvekkel igyekeztek meghódított és hódító alattvalóik életét kordában tartani.
- A birodalmi eszme kisajátítójává a **keleti birodalom-fél** vált, melynek vezetői sokáig nem akarták lenyelni a békát, melyet az – igaz, hogy barbarizálódott, de hatalmas – nyugati fél elvesztése jelentett.

A barbár inváziók

a *dominatus* értékelése

A *dominatus* rendszerének még egyszer sikerült megszilárdítania a Birodalmat, és néhány évszázaddal kitolni a felbomlás dátumát.

A **külső nyomásnak** az állam az abszolút monarchia és a **fejlett bürokrácia**, a hadsereg átszervezés és az adóemelés eszközével próbált ellenállni. Végeredményben azonban a központi hatalom kénytelen volt meghátrálni a **helyi és feudális jellegű hatalomgyakorlók** előtt.

A határookra nehezedő nyomás, a **nyugati közigazgatás csődje** és a **hitváltás** szintén hozzájárult a birodalmi képlet feladásához Nyugaton.

Keleten a **Bizánci Birodalom** megőrizte a Birodalom államszerkezeti és igazgatási hagyományait egészen 1453-ig.

De a Birodalom nyugati örökösei is, a germán államok és az Egyház is tovább ápolták a római állameszmét.

A Pápaság és a középkori császárság is joggal tarthatta magát a nagy Birodalom utódjának.

A preklasszikus és klasszikus jogfejlődés

a pontifexi interpretatio

INTERPRETATIO (jogértelmezés): logikai művelet

- a konkrét helyzet (**történeti tényállás**) alárendelése
- egy absztrakt jogszabálynak (**törvényi tényállás**)

nyelvtani értelmezés

logikai értelmezés

rendszerint értelmezés

történeti értelmezés

Analógia legis (törvényanalógia) = a jogszabályt olyan tényállásra alkalmazzuk, amely nem valósítja meg a jogszabály törvényi tényállási előfeltételeit, de ahhoz lényegesen (jogi lényeg - *eadem ratio*) hasonló.

Tkp. új szabály létrehozása: IV. 2b; Gaius 1.132.

Analógia iuris (joganalógia) = nincs hasonló eset sem, a jogrend bizonyos vezérgondolatai alapján dönt a jogalkalmazó: jóhiszeműség, méltányosság, stb. alapján

a pontifexek privilégiumának megtörése

A pontifexek = a jogszolgáltatás szakértő testülete, szükségesek voltak, mert

- a *iurisdictio*
- a *iudicatio* ellátói nem ismerték a jogot.

Vagyis más személyi kör rendelkezett a jogismerettel és a jogszolgáltatási jogkörrel!!

1. A XII táblás törvény már felfedte a titkok egy részét, a magánjog és eljárási szabályok nagy része ismertté vált
2. *Ius Flavianum* (Kr.e. 304) - Cnaeus Flavius közzé tette a perbeli mondókákat
3. Kr.e. III. sz. eleje: Tiberius Coruncanius, az első *plebeius pontifex maximus* nyilvánosan kezdte osztogatni jogi tanácsait, *responsumait*

A jog szabad, világi tudománnyá vált

kronológiák

	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

a preklasszikus jogfejlődés - az *interpretatio* elégtelensége

- A pontifexi *interpretatio* lehetőségei nem voltak elegendők a XII táblás törvény jogának továbbfejlesztéséhez.
- A Róma történelmében bekövetkező **gazdasági, társadalmi és kulturális változások**, amelyek a paraszti társadalomból a **nagyvárosi-világhatalmi társadalommá** való átalakulást kísérték, természetesen nem hagyták érintetlenül a jog által szabályozandó életviszonyokat sem.
- A XII táblás törvény szűkszávúságával, nehézkes szövegével – a pontifikális *interpretatio* ellenére is – hamarosan **elégtelen lett** a megváltozott körülmények jogi kézben tartására. Egyszerűen elagot és **hiányossá vált**.

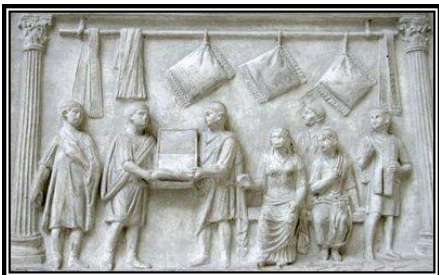
Újabb **jogforrások** után kellett nézniük a római jogszolgáltatásért felelős *magistratus*oknak.

törvények ?

- Az első lehetőség az lett volna, hogy a régi törvény(ek) elégtelen szabályait **új törvényekkel** helyettesítették, illetve egészítették volna ki.
- Azonban megállapítható, hogy a XII táblás törvény utáni időszakban a MAGÁNJOG területén a törvényhozás nem játszott igazán jelentős szerepet.
- Különböző számítások szerint a XII táblás törvénytől az időszámítás kezdetéig terjedő időszakban csak 24-30 magánjogi jellegű törvényt fogadtak el Rómában.
- A magánjoggal foglalkozó törvények is javarészt *plebiscitum* formájában születtek.
- A II. század közepétől pedig a törvényhozás teljesen a politika terére húzódott vissza, és **a politikai harcok eszközévé** vált.

a preklasszikus jogfejlődés

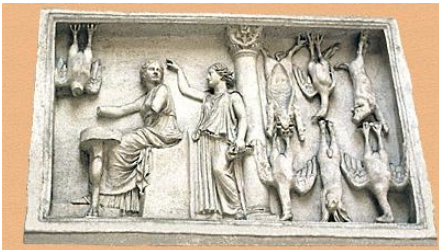

Pénzforgalom, távolsági kereskedelem
új gazdasági igények

a formális, merev
ius Quiritium
elégtelen már

az új megfelelő jogszabályok
kialakítása

a **PRAETOR** feladat lett
(*iurisdictio*)

Kr.e. 367. *praetor urbanus*
242. *praetor peregrinus*

ius praetorium

- Előfeltétel: a peres eljárás kettéosztottsága:

iurisdictio - PRAETOR *in iure*-perszakasz

jogkérdés

iudicatio - IUDEX *apud iudicem*-perszakasz

ténykérdés

cél: pártatlanság, gyorsaság

- *In iure* a felek kérelmére a *praetor* állást foglal:

– vagy nem avatkozik be az állam;

– vagy az állam beavatkozik:

- **ismert megoldást** jelöl ki a XII tábla (*ius civile*) alapján

- ha ilyen nincs, **SAJÁT BELÁTÁSA szerint** ad jogsegélyt az ú.n. FORMULÁval

(először *peregrinus*okkal kapcsolatos ügyekben - *praetor peregrinus*)

ius gentium, *aequitas*, *bona fides*, *ius naturale*, mint hivatkozási alapok

- a **formuláris eljárás** kialakulása

Kr.e. 2. század közepe - *lex Aebutia* = általánossá válik a formula alkalmazása a perekben

„iuris civilis adiuvandi, supplendi et corrigendi gratia”

mozgékony, rugalmas a gazdasági igényeknek megfelelő jog alakul ki

ius praetorium (2)

a jogbiztonság megvalósítása	jogtudomány
• konzervativizmus	<i>responsa prudentium</i>
• jogtudósi <i>consiliumok</i> (világi jogtudomány)	kazuisztikus (esetjogi) megközelítés
• <i>praetori edictum</i> (<i>ius edicendi</i>)	– <i>cavere</i>
– parancsok, tilalmak	– <i>agere</i>
– jogvédelmi ígérek	– <i>respondere</i>
– keresetformula-minták	rendszerezési kezdemények, szabályok alkotása (<i>regulae</i>)
a praetor kötve lesz edictumához és átveheti elődje hirdetményét	a preklasszikus jog: jogtudósok által alkotott és fejlesztett jogászjog
állandósulás	

kronológiák

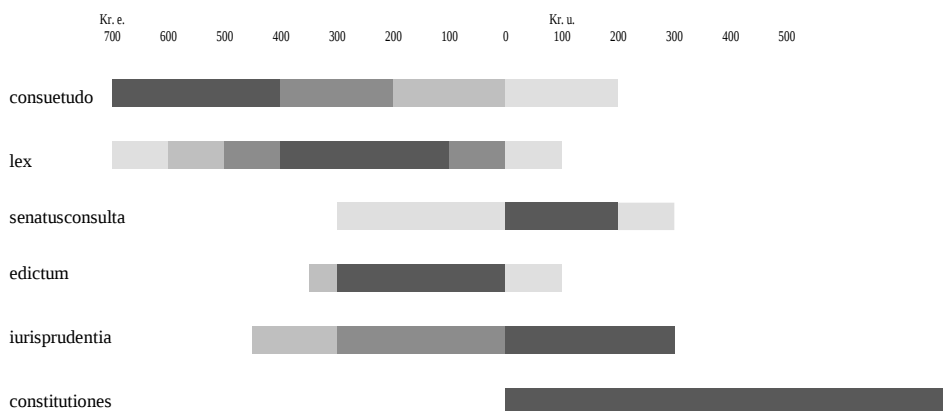
	<u>Társadalom</u>	<u>Állam</u>	<u>Jogfejlődés</u>
? - kb. Kr.e. IV. sz. eleje	Quiritár civilizáció patriarchális rabszolgaság	Archaikus állam, köztársaság kialakulása	Archaikus jog
Kr.e. IV. sz. második fele – I. sz. vége	Nagyüzemi rabszolgaság	Köztársaság	Preklasszikus jog
Kr.u. I. sz. - Kru. III. sz.		Principátus	Klasszikus jog
Kr.u IV. sz. eleje -	Átmenet a feudalizmusba	Dominátus	Posztklasszikus jog

jogforrások

„A római nép joga
törvényekből, *plebiscitum*okból,
a *senatus* határozataiból,
császári rendeletekből,
azoknak *edictum*aiból, akiknek *edictum* kiadási joguk
van és
a jogtudósok *responsum*aiból áll.” (Gaius I.2.)

a jogforrások jelentősége

lex - plebiscitum

„Törvény az, amit a nép megparancsol és elrendel. A *plebs* ugyanis abban tér el a *populustól*, hogy a *populus* elnevezés az összes polgárokat jelenti, beleértve a *patriciusokat* is. A *plebs* elnevezés a *patriciusok* nélkül a többi polgárt jelenti. Ennek következtében egykoron a *patriciusok* azt mondták, hogy őket a *plebiscitumok* nem kötik, mert az ő hozzájárulásuk nélkül hozták létre azokat. Ezt követően azonban meghozták a *lex Hortensiá-t*, amely úgy rendelkezett, hogy a *plebiscitumok* az egész *populust* kötelezik. Ilyen módon a törvényekkel egyenlőkké váltak.”
(Gaius I.4.)

komiciális törvényhozás

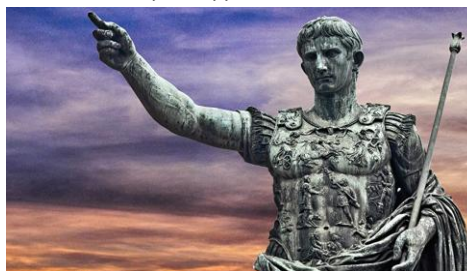
Augustus alatt

mint *tribunus plebis*, egy sor törvényjavaslatot terjesztett be a *concilium plebis* előtt úgy a köz-, mint a magánjog terén Kr.e. 18-ban és 17-ben.

- A közjog terén:
 - *lex Iulia de collegiis*,
 - *lex sumptuaria*,
 - *leges de ambitu*,
 - *adulteriis coercendis* (Kr.e. 18),
 - *de vi publica*,
 - és *vi privata* (Kr.e. 17)
- A magánjog terén:
 - *lex Iulia de maritandis ordinibus* (Kr.e. 18)
- Az eljárásjog terén:
 - *lex Iulia iudiciorum privatorum*
 - *iudiciorum publicorum* (Kr.e. 17)

a *comitia centuriata* előtt

- a rabszolga-felszabadítással kapcsolatban:
 - *lex Fufia Caninia* (Kr.e. 2.),
 - *lex Aelia Sentia* (Kr.u. 4.),
 - *lex Iunia Norbana* (Kr.u. 19.- Tiberius))
- a házassággal kapcsolatban:
 - *lex Papia Poppea* (Kr.u. 9.)

Törvénytípusok szankció szerint

	érvénytelenítés	büntetés
<i>lex perfecta</i>	+	-
<i>lex plus quam perfecta</i>	+	+
<i>lex minus quam perfecta</i>	-	+
<i>lex imperfecta</i>	-	-

példák

lex perfecta: **megtagadja** a szabályellenes cselekmény **érvényét**.

- a római jog tiltja a férjnek a hozományi telek eladását. Ha mégis eladja az ügylet **semmis**.
- a hitvesek közötti ajándékozási ügylet tilos és **semmis**.

lex plus quam perfecta: a szabályellenes cselekmény nemcsak **semmis**, de az elkövetőt még **büntetéssel** is sújtja a szabály.

- a tiltott házasságok **semmisek**, s a felek **büntetést** is kapnak;
- ha valaki erőszakkal kényszerít valakit szerződés megkötésére, az ügylet **semmis**, és a kényszerítő **büntetendő** is.

lex minus quam perfecta: a szabály tiltja az ügyletet, **joghátránnyal (büntetéssel)** sújtja az ügyletet megkötő felet, de az ügyletet érvényesnek ismeri el.

- gyászév alatt az özvegy nő nem mehet újra férjhez, ha mégis megteszi **infamis** lesz, de házassága **érvényben marad**.

példák (2)

lex imperfecta: a benne foglalt parancs megszegéséhez **semminemű** szankciót nem fűz. (De ez nem jelenti azt, hogy a szabály mindenféle jogkövetkezmény nélkül maradna.)

Erre iskola-példa a *lex Cincia*, amely tiltja bizonyos mértéken felül az ajándékozást, de ha az ajándékozás megtörtént, az érvényes volt.

- A magánjog szempontjából tehát egy *lex imperfecta*val állunk szemben, mivel nincs szankció.
- De jogkövetkezménye mégis volt annyiban, hogyha valaki az ilyen mértéken felüli MEGÍGÉRT ajándékot perben követelte az azt ígérőtől, akkor a *praetor* kifogást adott ezen követelés ellen.
- Sőt keresetet adott a mértéken felüli ajándék visszakövetelésére.
- Az állami kikényszerítés tehát megvalósul, de magáról **a szankcióról nem maga a törvény** gondoskodik.

(Ilyen még *Sc. Vellaeum*, *Sc. Macedonianum*)

senatusconsulta

„*Senatusconsultum* az, amit a *senatus* megparancsol és elrendel, s ez törvény erővel bír, ámbár ezt kétségbe vonták.”

(Gaius I. 4.)

a *Senatus* jogalkotó tevékenysége

- A köztársaság korában a *Senatus* befolyása a jogalkotásra háromirányú volt:
 1. a törvényekhez szükséges *auctoritas* megadása révén tkp. a *magistratus* javaslatának felülvizsgálatát jelentette.
változás: Kr.e. 339. *lex Publilia Philonis de patrum auctoritate* !!
 2. megelőző beavatkozási eszköz: a *magistratus*nak adott tanács *senatusconsultum*
(a vélemény nem volt kötelező a *magistratus*ra, de nehezen tudta figyelmen kívül hagyni azt)
 3. a *praetor* tevékenységébe való beavatkozás (a *ius honorarium* alakítása).
- A principatus alatt:

Lassanként a *senatusconsultum*ok **törvényerővel** kezdtek bírni (egyre nehezebb volt összehívni a népgyűléseket, illetve azok már csak a városi *plebs*re korlátozódtak.)

Az egyes SC-ok elnevezésében az indítványozó *magistratus* vagy *princeps* neve jelent meg.

A *principatus* folyamán egyre inkább nyilvánvalóvá vált a *princeps*ek túlsúlya a SC-ok indítványozása terén: **a princepsi akarat pusztá formális megerősítésévé váltak – NORMATÍV jellegű szabályok.**

constitutiones principum

„Császári rendelet az, amit a császár *decretum*ával, vagy *edictum*ával, vagy *epistulá*jával elrendelt. Sosem fért ahhoz kétség, hogy ez **törvényerővel bír**, mivel maga a császár is hatalmát törvény útján kapja meg.”

(Gaius I.5.)

a princeps jogalkotó tevékenysége

- A *principatus* alatt a törvényhozó hatalom elvileg továbbra is a köztársasági szervek kezében maradt.
- Azonban hamarosan maga a *princeps* is gyakorolni kezdett
önálló (jogalkotó) normatív tevékenységet.
- Ennek alapjául a későbbiekben két elvet fogalmaztak meg:
 - a *princeps* felette állt a törvényeknek, nem kellett azokat betartania, abszolút immunitást élvezett („*princeps legibus solutus*”)
 - a *princeps* akarata, a rendes törvények erejével bír („*quod principi placuit, legis habet vigorem*”)
- a jogtudomány idővel a *princeps* normatív aktusait jogforrásként ismerte el.

constitutiones principum

általános jellegű	<i>edicta</i>		• <i>imperium proconsularen</i> alapuló hatalmából eredt • egy vagy több <i>provincia</i> vagy <i>municipium</i> tekintetében hozta • általában nem tartalmaznak jogi újításokat
	<i>mandata</i>		• <i>imperium proconsulare</i> alapján adott utasítások • a <i>princeps</i>től függő funkcionáriusoknak szóltak • gyakrabban tartalmaztak igazi újításokat
egyedi aktusok	<i>rescripta</i>	<i>epistula</i>	• a <i>princeps</i> véleménye (<i>responsa</i>) • bírák, helytartók kérelemére (<i>relationes, consultationes, suggestiones</i>) • nem világos vagy vitás jogi kérdésekben
		<i>subscriptio</i>	• a <i>princeps</i> véleménye • a felek (<i>libelli, preces, supplicationes</i>) kérték • a <i>princeps</i> a beadvány alján válaszolt
	<i>decreta</i>		• a <i>princeps</i> egyedi jogvitában hozott döntése • az élő, hatályban lévő jog alkalmazását jelentette • a bírák általában tartották magukat a császári döntésekhez • nem voltak alkalmasak a jog széleskörű módosítására

edicta

„Edictumok azoknak a parancsai, akiknek *ius edicendi*-jük van. A római nép *magistratus*ainak van *ius edicendi*-jük. De az edictumok tekintetében a két *praetor*nak: az *urbanus*nak és a *peregrinus*nak van a legtágabb jogköre.

Az ő joghatóságukkal a provinciákban a *provincia helytartói* rendelkeznek.

Ugyanígy (van) az *aedilis curulis*-ek edictumaiban, akiknek joghatóságát a római nép tartományaiban a *quaestorok* gyakorolják. Ugyanis a császár tartományaiba egyáltalán nem küldenek *quaestorokat*, és éppen ezért ezt az edictumot ezekben a tartományokban ki sem hirdetik.”

(Gaius I. 6.)

a ius honorarium (praetorium) sorsa

kreativitása a *principatus* korában egyre inkább eltűnik

Okok:

- a *praetori edictum* ekkorra már olyannyira kikristályosodott, hogy elvesztette a továbbfejlesztés lehetőségét.
- Hadrianus egyik *senatusconsultum*a, melyben megtiltotta az edictum módosítását
- ez a jogszolgáltató hatalom jogfejlesztő tevékenységének végét jelentette
- a *cognitio extra ordinem* konkurenciája
- ez a mentes a formalitásoktól, és az írásbeliség uralja
- a bíró döntése ellen fellebbezni lehetett (*appellatio* vagy *provocatio*) végső soron a *princeps*hez, akinek így a kezébe került a reformálás lehetősége.

Salvius Iulianus

EDICTUM PERPETUUM

(Kr.u. 130)

klasszikus kori jogfejlődés

megújuló magánjog

(a *ius civile* és a *ius honorarium* „rendellenes” fejlődéseként)
„klasszikus *ius novum*”

jellemzője:

- új jogintézmények születése a *princeps* jogalkotó tevékenysége révén
- új igények perlésének a lehetősége a *cognitio extra ordinem* révén

a *ius civile*, a *ius publicum* és a *ius honorarium* szinte valamennyi intézménye bizonyos átalakuláson ment át

harmonikus és szerves jogrendszer
egységként fejlődik

a jogtudósok tevékenysége révén

jogászai tevékenységi módok

Cicero (Kr.e. 106-43) műveiben olvasunk összefoglalóan a különböző jogászai tevékenységi módokról:

- „*cavere*”
- „*agere*”
- „*respondere*”

E jogászai tevékenységi formák természetesen már a jogtudósok fellépése előtt szükségképpen szerepet játszottak, a *pontifexek* is folytatták mindhárom tevékenységet.

jogászi tevékenységi módok (2)

- „*Cavere*”:
okirat- és keresetformulák (*cavere in iure*) megalkotásában realizálódott.
A felek kérésére a jogtudó a megfelelő formára oktatta ki az ügyfelet – ugyanígy segítette a jogalkalmazót.
- „*Agere*”:
az a tevékenység, amelyet a *pontifex*ek vagy a *iuris consulti* a peres félnek azáltal nyújtottak, hogy a rendelkezésre álló **keresetformulák közül a legmegfelelőbbet választották ki** számára, s vigyáztak, hogy a peres fél el ne vétse a rituálét.
(A bíróság előtt a *pontifex*, illetve a *iuris consultus* közvetlenül nem játszott szerepet e tevékenységben, hanem a rétor (*orator*), akit az előbbieket, mint a jog szakértőit instruáltak.)

jogászi tevékenységi módok (3)

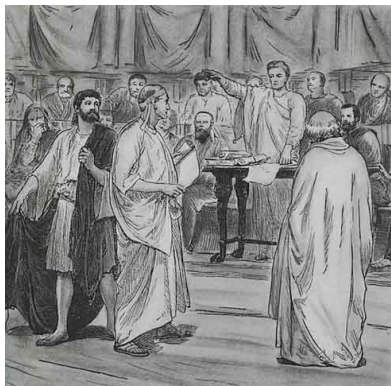

- „*Respondere*”:
– a peres felek,
– az esküdtbírák,
– a *magistratus*ok által a *pontifex*ekhez, ill. *iuris consultu*sokhoz intézett kérdésekre való véleményadást kell érteni alatta.

a respondeáló tevékenység tágabb értelemben a *cavere* és *agere* tevékenységet is magában foglalta, szűkebb értelemben azonban kizárólag a kötetlen **jogászi véleményadó tevékenységet** jelentette.

responsa prudentium

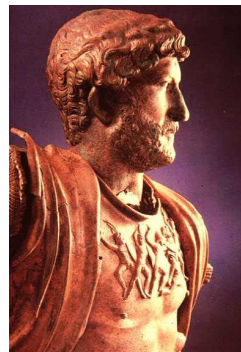
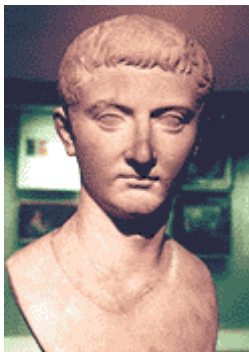
„*Responsa prudentium* azoknak a döntései és véleményei, akiknek engedélyük van jogot alkotni. Ha ők mindannyian **egységes döntésre** jutnak, amiről így döntöttek, az törvény erővel bír. Ha azonban eltérő véleményen vannak, a bíró azt a véleményt követheti, amelyiket akarja. Ezt jelzi az isteni Hadrianus egyik leirata.”
(Gaius I.7.)

a klasszikus jogtudomány

A *principatus* a katonai monarchiát a republikánus formák tiszteletben tartásával építette ki, és megkísérelte a köztársasági **jogtudósok saját szolgálatába való állítását** – természetesen nagy óvatossággal – keresztülvinni.

E kísérletet egyes jogtudósok autorizálásával, azaz az ún. ***ius publice respondendi*** megadásának privilégiumával próbálta a *princeps* realizálni.

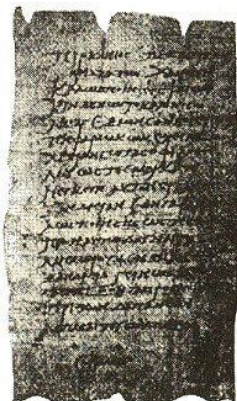
ius publice respondendi

- a) **Augustus** e privilégiumot még csak konkrét esetekre adta meg egyes jogászoknak úgy, hogy ez formálisan semmiféle kötelező erővel nem rendelkezett a bíróra nézve, bár kétségtelen, hogy az érdemi határozat meghozatalánál döntő jelentőséggel bírt.
E privilégiummal Augustus idején csupán az *ordo senatoria* tagjai közül kikerülő jogászok rendelkeztek, ami természetes is, hiszen Augustus döntően a szenátori rendre támaszkodott.
- b) Megváltozott a helyzet **Tiberius** idején, aki az *ordo equestris*ből (lovagrend) származóknak is biztosította az autorizálást, minthogy Róma gazdasági életében a lovagok (tehát a pénzarisztokrácia) mind nagyobb szerephez jutottak.
Az autorizálás tartalmilag is szélesedett, miután a jogtudós privilegizált véleménye most már nemcsak egyetlen jogesetre volt alkalmazható.
- c) Végül **Hadrianus**, aki a császári hatalmat a polgári bürokrácia kiépítésével kívánta megszilárdítani, elrendelte, hogy az autorizált jogászok egybehangzó véleménye a bíróságok előtt bizonyos feltételek mellett kötelező erővel bírjon.

iurisprudentia

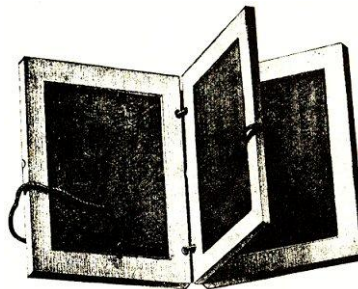
Két ösztönző erő:

- a *princeps* támogató és szorgalmazó tevékenysége,
- a római jog elért egy bizonyos teljességet, amely már lehetővé tette intenzív tanulmányozását

• Irodalmi formák, műfajok:

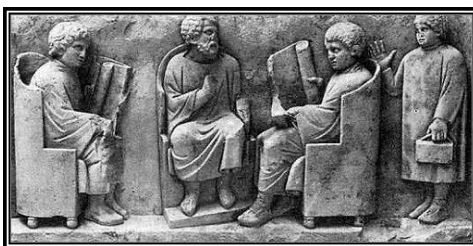
- *institutiones*
- *regulae, sententiae, definitiones*
- *responsa, epistula*
- *quaestiones*
- *digesta*
- *ad Sabinum, ad Q. Mucium*
- *ad edictum*

instituere

A klasszikus korban megerősödött az *instituere*, azaz a jogtanítás (*docere*), amely a jogtudomány anyagának a **rendszeresítését** minden addiginál szükségesebbé tette.

E jogtanító tevékenységnek legfontosabb eredménye Gaiusnak, a Kr. u. 2. században élt jogtudósnak az *Institutiói* voltak, amelyek hármass beosztása (*personae, res, actiones*) megteremtette a később ***institutio-rendszernek*** nevezett tanszisztémát, amelynek keretében a nagy klasszikus jogász a jog fogalmából mintegy axiómából indult ki, és abból vezette le a részfogalmakat.

„iskolák – irányzatok”

Schola (secta) Sabiniana

- **konzervatív** irányultság, vagyis szoros kötődés a tradíciókhoz
- hivatalos, a császár által inkább elismert irányzat
- **rendszertani megközelítés**, vagyis a gyakorlat igényeire jobban figyelő tárgyalásmód

Capito

Masurius Sabinus

Cassius Longinus

Iavolenus Priscus

Salvius Iulianus

Schola (secta) Proculiana

- a **progresszív**, újításoktól sem visszariadó jogászokat tömörítette
- nagyobb **tudományos érték**
- **kazuisztikus megközelítés**, vagyis a tények és szabályok komplexebb, bonyolultabb megközelítése

Labeo

Nerva pater et iun.

Neratius Priscus

Proculus

Iuventius Celsus

ius controversum

a klasszikus jog fénykora

- Antoninus Pius alatt: Africanus, Pomponius, Gaius

- Marcus Aurelius alatt: Marcellus, Scaevola

- Severusok alatt: Papinianus, Paulus, Ulpianus

Ránk maradt eredeti munkák:

- *Fragmenta iuris Romani Vaticana*
- *Lex Dei, sive Mosaicarum et Romanorum Collatio*
- *Pauli Sententiae*
- *Tituli ex corpore Ulpiani*
- *Gai Institutiones*